

Marton József: Az Úr feddhetetlen szolgája

Márton Áron püspök küzdelme és segítőtársai

Szent István Társulat, Budapest 2023 (ISBN 978 963 612 055 9),
228 oldal

KONCZ ATTILA

Független kutató, Budapest (HU)
attilakoncz@hotmail.com

„Senki sem különálló sziget...”

Ahogy a nap ragyogása lehetlenné teszi az égboltot mindig beborító csillagszönyeg megpillantását, a szent emberek kisu-gárzása is elhalványítja a miliójükben élő személyek alakját. Pedig – John Donne címben idézett sora szerint – senki sem magányos sziget: sokan vesznek körül minket, akik így vagy úgy, de hatással vannak sorsunkra, miképpen mi is az övékre. Márton Áron történelmi nagysága ugyanígy viszonyul azokhoz a legkülönbözőbb vallású, nemzetiségű, erkölcsiségű, rendű és rangú személyekhez, akik életének valamilyen módon részévé váltak, ezért fontos munka a gyulafehérvári megyéspüspök pályáját évtizedek óta kutató Marton József legújabb kötete, amely a fópásztor mellett hosszabb-rövidebb időre feltűnő szereplőket

hozza közel a korszak egyháztörténelme iránt érdeklődő olvasóhoz.

Az *Úr feddhetetlen szolgája* címet viselő munka azonban nem csupán számba veszi a püspök szerteágazó kapcsolatrendszerének legfontosabb irányait, hanem elemzi és értékeli is azokat, feldolgozva azt az óriási mennyiségű dokumentumot, amely velük kapcsolatban a levéltárakban felhalmozódott. Ebben az összefüggésben láthatjuk, hogy a kötetben szereplő tanulmányok Márton Áron életszentségének fontos bizonyítékai, hiszen a bennük leírt történetek a három isteni erény gyakorlásának szép példái, olyan érdemszerző tettek, amelyek révén az ember Krisztus tanújává és a kegyelem erejének hirdetőjévé válik. A kötet alcíme egyébként finom utal arra, hogy a püspök környezete korántsem csupán segítőtársakból állt, életének ugyanúgy részét képezték a küzdelmek is, amelyek kiváltképpen lehetőséget adtak neki a szeretet gyakorlására.

Igazi morális seregszemle, egyszerre *isteni* és *emberi* színjáték, ami lelki szemeink előtt lejátszódik Marton József történészi és nem utolsósorban írói tehetségének köszönhetően. A dokumentumokból kihámozható száraz tények, illetve adatok úgy elevenednek meg a kötet lapjain, hogy egyaránt felfedezhetjük bennük a Gondviselés reményt mindig ébren tartó munkálkodását és a bűn szolgaságában álló, gyenge teremtmény bukdacsolását. Felemelő és lesújtó, egyszermind a huszadik század viharai által formált portrék sorát olvashatjuk az egymást követő tanulmányokban, amelyekből valóban egy, a szerző szóhasználatát idézve *Janus-arcú* világ képe bontakozik ki a szent életű püspök alakja körül. A mérleg egyik serpenyőjében ott vannak a példamutató, akár egészen a vértanúságig hűséges társak, a másokban pedig az önzés, a hiúság és más kisszerűségek által vezérelt figurák történetei. Olvasóként bizton állíthatjuk, egyik sem tanulság nélkül való.

A pozitív példák sorát Pacha Ágostonnal kezdhetjük, aki temesvári megyéspüspökként több tekintetben is osztozott Márton Áron megpróbáltatásaiban. A korkülönbség tetemes volt közöttük, de a huszonhat évnyi távolságot hamar áthidalta helyzetük hason-

lósága. Ahogyan Marton József éles szemmel felfedezi viszonyuk sajátos dinamikáját: „Kezdetben Ágoston püspök és Áron püspök kapcsolata amolyan apai-fiúi volt, de elég hamar testvériessé vált, sőt, az utolsó években már az öreg temesvári püspök fordult eligazításért a fiatal gyulafehérvári főpaphoz.” A háborús körülmények, a román államhatalom és a kommunista uralom szorításában egyre bizalmasabbá váló kollegiális kapcsolatuk egészen bebörtönzésükig megmaradt. Szép bizonyítéka ennek a Pacha Ágoston egyik levele végén megfogalmazódó gondolat, amely Márton Áron helyzetének súlyosságára reflektál: „Más püspöknek is van gondja és tépelődése. A tiéd több és súlyosabb. Adjon a jó Isten neked erőt és egészséget és sok tűrést. Ez a kívánság nem üres szó, mert én azt mindennap belefoglalom a szentmisébe.”

Ahogyan fiúinak mondhatjuk Márton Áronnak a temesvári püspökhöz fűződő viszonyát, akár atyainak is nevezhetnénk az utódával, Jakab Antallal való kapcsolatát, akivel már 1936-tól együtt dolgozott a kolozsvári Szent Mihály-plébánián. A Marton József által dokumentumokkal gazdagon alátámasztott pályaképből egyértelműen látszik a két személyiség hasonlósága a hitben való állhatatosság és az egyházhoz való hűség tekintetében. Börtönévekből Jakab Antalnak még több is jutott: összesen közel tizenháromat töltött le belőlük Románia leghírhedtebb fogházaiban. Mindezek természetesen nyomot hagytak testi és lelki állapotán egyaránt, amit tovább rontott a kiszabadulása után átélt bizonytalanság. Az egyházszervezetbe való visszailleszkedése fokozatosan ment végbe, ám a nehézségek ekkor sem szegték munkakedvét. A segédpüspöki kinevezést – saját bevallása szerint – vonakodva fogadta el, és ezekkel a szavakkal kommentálta: „...a kapott feladathoz szeretnék százszor szentebb lenni, mint amennyit életemben s gyarló természetemből összekapargathattam.”

Ugyancsak Kolozsvárhoz köthető Márton Áron és Sándor Imre barátságának, illetve szorosabb együttműködésének kialakulása, ahol előbbi egyetemi lelkészként, utóbbi az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség ügyvezető igazgatójaként tevékeny-

kedett 1932-ben. A jó viszony és a lelki közelség nyomán Sándor Imre 1939 júliusától a már püspökké kinevezett Márton Áron „bizalmasaként és jobb kezeként kapcsolódott be az egyházmegye kormányzásába” – írja Marton József. A második bécsi döntést követően visszatért Kolozsvárra, ahol püspöki általános helytartóként működött tovább. A vállalt nyomó legkülönbözőbb adminisztratív terhek és pénzügyi nehézségek mellett ekkor is volt energiája az iskolán kívüli népművelés – számára oly fontos – intézményeinek megszervezésére és működtetésére. Sándor Imre azonban nem csupán a sikerrel kecsegtető kezdeményezéseket vállalta föl, hanem azokat a konfliktusokat is, amelyek a „kis magyar világ” idején éppen a budapesti kormányzattal, illetve az észak-erdélyi magyar közösségen belül alakultak ki, legtöbbször felekezeti elfogultságból. Sándor Imre hűsége a háború után, a rohamléptekkel berendezkedő kommunista hatalom idején sem ingott meg. Márton Áron és Boga Alajos letartóztatása után ő lett az egyházmegye titkos ordináriusa, és ebben a szerepkörében „igyekezett mederben tartani az egyházmegyét, a békeakciókat leszerelte, a papság nagyobb részében tartotta a lelket” – összegzi 1949 júniusa és 1951 márciusa közé eső tevékenységét Marton József. Jutulma ennek megfelelően nem maradhatott el, letartóztatták, majd 1956. február 29-én megfagyott Râmnicu Sărat hírhedt börtönében.

A Márton Áron fogsága idején fellépő titkos ordináriusok közé tartozott Gajdátsy Béla is. A bécsi születésű, jezsuita képzésben részesült pap Mailáth Gusztáv Károly püspök hívására érkezett a gyulafehérvári egyházmegyébe. Irodaigazgatóként legfőbb támasza lett a betegeskedő főpásztornak, majd utódának, Vorbuchner Adolfnak: szinte pótolhatatlan volt, a „legelső második” – ahogyan Nagy András orvos, teológiai tanár emlékiratát idézi Marton József. Nem véletlen, hogy neve kétszer került föl a püspökjelöltek listájára, ám nem vállalta a tisztséget, sőt éppen ő volt az, aki a Szentszék figyelmét felhívta Márton Áron személyére. Hivatalba lépése után neki is a jobbkeze lett. A legnehezebb időszakban, 1974 márciusától vezette a gyulafehérvári szemináriumot, rektori feladatait a legnagyobb hűséggel látta el. Titkos ordináriusként

szerepelt a Márton Áron által kijelölt sorban, a joghatóság átvételére azonban nem került sor, mert 1951. március 10-én Sándor Imrével együtt őt is letartóztatták. Konceptiós perben 25 év kényszermunkára ítélték az akkor 65 éves férfit, aki mindössze nyolc hónapig raboskodott a jilavai és a nagyenyedi börtönben, majd a rákövetkező év szeptember 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén elhunyt. A tanulmány végén a Gajdátsy Béla spiritualitását tömören felvázoló szerző hosszan idéz az egyházmegye „szürke eminenciásának” egyik lelkigyakorlatos írásából, amit igazi kincsként rejtegettek és másoltak ismerői. A szövegben testet öltő tapasztalatok ma is félelmetesen aktuálisak: „Tudomásul kell venni, ahol Krisztus keresztje áll, ott az ellenség mindig dühöng. Amikor üldöznek, és az egyházat mindennek lehordják – akkor jó, akkor a kereszt körül állunk... A látszólag emberi sikertelenségek rejtik magukban a győzelmet, mint magot. Ne féljünk a szenvedéstől, pusztulástól: a keresztet Isten diadalra viszi.”

A szenvedés és a mártírsors jutott osztályrészül Macalik Győző titkos püspöknek is, aki már 1933-ban szinte előre látta a rá váró végzetes küzdelmet. Egyik újságcikkében így fogalmaz: „Ne várjunk tovább minduntalan csodás segítséget, kivételezést életünkben, hogy megmeneküljünk azoktól a kellemetlenségektől, szenvedésektől, bajoktól, amelyek akár a természeti törvények, akár az emberek szabad tevékenykedése következményeképpen érnek. Mindezek utóvégre az Isten gondviselő tervébe belekombinálódtak s önmagukban véve nem zárják ki a végső célunk elérésének a lehetőségét. Valamelyik szent atya mondja: »Nem volnának dicsőséges vértanúink, ha nem volnának kegyetlen zsarnokok.«” A papi, püspöki ars poeticaként is felfogható sorok különleges jelentőséget kaptak, amikor Macalik Győzöt – Jakab Antallal egy napon – letartóztatták, majd a jilavai fegyintézetbe zárták, ahol aztán kétévi fogság után 1953 augusztusában meghalt. Amikor tizenhárom évvel később holttestét sikerült exhumálni és Gyulafehérvárra szállítani, szinte titokban kellett örök nyugalomra helyezni. Márton Áron állítólag így fogalmazott a székesegyház kriptájában tartott szertartáson: „Nem gondoltuk volna, hogy ilyen szerény körülmények között térsz vissza közénk.”

A püspök legkiválóbb munkatársainak felsorolásából nem lehet kihagyni Lestyán Ferencet, aki ráadásul nem csupán a sötét évtizedekben, hanem egészen 2006-ig aktív szolgálatot végezhetett a Gyulafehérvári (Fő)egyházmegyében. Marton József jelen kötetben közölt tanulmánya a legendás pap életének a második bécsi döntést követő éveire koncentrálna, részletesen bemutatva az észak-erdélyi magyar hatóságok számára végzett információközvetítő tevékenységét, a királyi Romániában megerősödött német nacionalista szervezetek túlkapásai ellen tett lépéseit, és nem utolsósorban az ellene hazaárulás vádjával indított eljárást, ami akár halálbüntetéssel is végződhetett volna – ha meg nem szökik kiugorva a mozgó vonatból, amellyel Brassóba akarták szállítani. Miután a határon sikerült átkelnie, Márton Áronnak csupán annyit táviratozott, hogy Barótra szerencsésen megérkezett. A filmvászonra kívánczoló történet igazi csattanója azonban kétségkívül az a levél, amelyben lelki alkatát és humorát jellemző módon Lestyán Ferenc így fogalmaz: „Jól tudom, hogy ezzel a fordulattal nagyon kellemetlen meglepetést szereztem Kegyelmes Atyámnak. A történetek után azonban olyan ítéletre kellett elkészülve lennem, amely ott teljesen használhatatlanná tett volna engem. Bocsánatot kérek, hogy amúgy is súlyos gondjait segítség helyett szaporítottam s mély tisztelettel kérem, kegyeskedjék sorsom fölött kegyes belátása szerint dönteni.” Bár a börtön az ötvenes években sem kerülte el, Lestyán Ferenc egészen 2008-ig közöttünk volt, és – Marton József találó kifejezésével élve – igazi pátriárkává alakult tisztelői szemében.

A jeles férfiak mellett nem kevésbé kiváló nők is végigkísérték Márton Áron papi és püspöki szolgálatát. A kötetben két fontos tanulmány foglalkozik velük: az egyik Ikrich Augusztia szociális testvér életét, a másik a mallersdorfi ferences nővérek erdélyi szerepvállalását mutatja be.

Ikrich Augusztia személyén keresztül gyakorlatilag képet kapunk a Szociális Testvérek Társulatának történetéről is. A tanulmányból kiderül, apostolkodásuk sikere mögött olyan kiemelkedő személyek hitelessége állt, mint amilyen maga az alapító testvér volt. A liturgia iránti szeretetből táplálkozó, legendás munka-

bírása az erdélyi nőmozgalom talán legnagyobb eredményeit kapcsolja nevéhez: a többi között önképzőkörök, egyesületek, tanfolyamok, vasúti misszió, munkaközvetítő iroda és leányotthon fémjelzik ezt a hatékony és valós társadalmi problémákra érzékeny elkötelezettséget. A negyvenes évek végén a felosztás természetesen véget vetett ennek a virágzásnak, Augusztá testvér és társai azonban továbbra is igyekeztek megmaradni egyházi keretek között, így például Márton Áron otthonában ők vezették a konyhát. A püspök nagyra értékelte a rend tagjainak munkáját, és a maga sajátos eszközeivel tulajdonképpen ezt tette a kommunista államhatalom is: Ikrich Augusztát háromszor ítélték börtönbüntetésre koholt vádak alapján. Az alapító testvér mindennek ellenére sohasem veszítette el buzgó tettvágyát, és ahogyan ő maga fogalmazott: „Boldog, mert akiket szeret, sokan vannak, egymást szeretik. Ez a társaság jövőjének a kötőereje” – idéz egy kortárs visszaemlékezést Marton József.

A mallersdorfi ferences nővérek a Szociális Testvérek Társulatának létrejötte előtt már jóval, egész pontosan 1864-ben jelentek Erdélyben. Történetük szintén igazi sikersztori, nagyszabedű központtal olyan iskolarendszert építettek ki, amelynek újabb és újabb intézményeiért szinte versengtek a városok. Marton József fontos megállapítása, hogy a fiókházak általában nem a tömbkatolikus vidékeken nyíltak, hanem a vallásilag és nemzetiségileg is peremterületnek számító tájakon, így a katolicizmus valóságos védőbástyái voltak Erdélyben. Az egyes alapítások történetének vázlatos ismertetése után a szerző a második bécsi döntést követő átszervezés, majd a kommunista hatalomátvétellel együttjáró szétszórás mérföldköveit mutatja be, hogy aztán Márton Áron – mallersdorfi nővérekre is vonatkozó – elismerő szavait idézze abból a körleveléből, amelyet püspökké szentelésének tizedik évfordulóján adott ki: „A körülmények nehéz próbatételre szólították őket. Vizsgázniuk kellett a szerzetesi fegyelemből és az Egyházhoz való hűségéből. És a vizsgát dicséretesen kiállották. Egyetlen nővér sem lett hűtlen. Büszkéek vagyunk rájuk, s köszönjük, hogy hűségükkel, fegyelmezettükkel és a megpróbáltatások bátor vállalásával mindnyájunknak példát adtak.”

Csak remélni tudjuk, hogy Marton József imént bemutatott alapos és fontos tanulmányai nyomán végre az eddiginél nagyobb figyelmet kap a huszadik század egyháztörténetének ez a meglehetősen elhanyagolt területe: a hit megtartásában kulcsszerepet játszó nők életének és munkásságának kutatása.

Márton Áron számára a legnehezebb feladatot valószínűleg saját renitens vagy más módon rossz útra tévedt papjainak a törvényes előírásokhoz való visszatérítése jelentette – előjáróként és lelkipásztorként egyaránt. Ezek az ügyek kerülhetnének a mérlegnek abba a bizonyos másik serpenyőjébe, ami a sok pozitív kapcsolat sajátos ellensúlyaként szolgált életében. A fegyelmi ügyek és a politikai természetű elhajlások kezelése mindvégig fájdalmas kihívást jelentett a gyulafehérvári püspöknek, aki azonban ezen a területen sem tagadta meg emberséges, atyai természetét, számos olyan konfliktus feloldását lehetővé téve ezzel, amit a jog betűje szerinti rideg eljárás csak még jobban elmérgesített volna.

„Márton Áron széles skálájú püspöki munkakörét mindvégig *szolgálatként* fogta fel és élte meg. Ugyanezt a hozzáállást várta el papjaitól is: »legyenek mindenkinek szolgálói« (...) A papjait nem kívánta saját képére és hasonlatosságára formálni, de elvárta tőlük hogy lelkipásztori munkájukat a szolgálat szellemében végezzék” – írja Marton József. A személyes gyengeségek és korlátok mellett ráadásul a politikai és társadalmi körülmények is megnehezítették ezekben az évtizedekben a papi hivatás ethoszához való makulátlan hűséget. A püspök számára kettős szorítást jelentett a kommunista hatalommal lepaktáló békepapság, illetve a rivalizáló, elégedetlenkedő, karrierista lelkipásztorok elfogadhatatlan ügyeinek kezelése.

Az iratanyagból, illetve az azt feldolgozó tanulmányokból számos konkrét történet bontakozik ki az olvasó előtt, miközben átélhetővé válnak a főpásztor dilemmái is, hiszen – ahogy mondani szokták – ő is csak „hozott anyagból” tudott dolgozni. Márton Áronnak bele kellett törődnie a megváltoztathatatlanba, ugyanakkor korra-rangra-befolyásra való tekintet nélkül döntenie az elé kerülő ügyekben. Borotvaélen való tánc volt ez a javából, hiszen nem csupán a jó erkölcs, az emberiség, a jog szempont-

jaira, illetve az egyház érdekére kellett ilyenkor tekintettel lennie, hanem a kommunista államhatalom erőszakosságára, fojtogató gáncsoskodásaira, mesterkedéseire is. Az engedelmességgel hadilábon álló papok viselkedésének írásos bizonyítékaival kapcsolatban egy alkalommal így fogalmazott: „Ha az ilyen levelek első olvasásra fel is bosszantanak, hamar lecsillapodom, mert ezekből mindig tanulok és tájékozodom. Erre pedig a püspöknek szüksége van.” Márton Áron jól ismerte a régi bölcsességet, amely szerint a püspök ereje papjaiban rejlik, és a legnehezebb helyzetekben is igyekezett hivatali hatalmát ennek szellemében gyakorolni.

Különösen nagy szükség volt erre a békemozgalomba bekapcsolódó papok esetében. A kezdeményezés az állam leghatékonyabbnak gondolt eszköze volt a katolikusok megosztására, a pápához hű vezetés eltávolítására, végső soron a Rómától független nemzeti egyház megteremtésére. A többfrontos harc súlyos veszteségeket okozott a közösségnek nemcsak szervezetében, hanem erkölcsileg, integritását tekintve is. Bár ez az epizód mindössze öt évig tartott, mégis olyan következményekkel járt, amelyek hatásai mind a mai napig érezhetők az egyházi hivatásról alkotott, sajnos eléggé közkeletű felfogásban. Marton József ezt a viselkedést – találón – békepapi magatartásnak nevezi, és ekképpen definiálja: „Ha visszafogottan állunk a papi munkánk mellé, ha lelkipásztorkodásunk kimerül a fesztív jellegű rendezvényekben, »ha nem lépünk ki saját kényelmünkből«, ha nem leszünk »bárányszagúak«, s közben az »elveszett bárányok« továbbra is távol maradnak az Egyháztól, éppen a mi mulasztásunk miatt, akkor a békepapi vonásokat hordozzuk magunkban. Azzal a különbséggel, hogy az 1950–60-as években az állami hatóságok ösztönözték/kényszerítették erre a papságot, ma pedig tunyaságból leszünk/lehetünk ilyenekké.”
Akinek van füle a hallásra, az hallja meg!

Bár a mérlegnek a – korábban már idézett – közmondás szerint két serpenyője van, ha a gyulafehérvári püspök életét végigkísérő emberi kapcsolatokat vizsgáljuk, igazából szükség lenne egy harmadikra is. Ebbe azokat helyezhetjük, amelyekre a legkifejezőbb jelző talán a *hullámozó* lehetne. Jelen kötetben is találunk tanulmányokat ebből a körből: Márton Áronnak az ortodox és

görögkatolikus főpásztorokkal, illetve a román állami szervek képviselőivel fennálló viszonyát veszik górcső alá a dokumentumok fényében.

A történelmi körülmények ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy az ortodox egyházi vezetőkkel és a román állammal fenntartott kapcsolatok témája egy közös tanulmányba került. Marton József tömören így összegzi kutatásai legfontosabb tanulságát: Márton Áron példája nyomán „[a]jánlatos lebontanunk a kölcsönös tájékozatlanságból eredő előítéleteinket, s törekednünk kell a kölcsönös bizalmatlanság feloldására, mert csak így leszünk képesek az ökumenizmus szellemében zajló dialógusra.”

A felsorolt személyek és esetek ugyanabba az irányba mutatnak: Márton Áron minden hatalmi konstellációban jól mérte fel mozgásterét és az abban rejlő lehetőségeket, bölcs előrelátással épített kapcsolatokat a románság felé, ugyanakkor soha nem lépett túl szigorú elvein. Láthatóan kiváló képessége volt arra, hogy személyisége bűvkörébe vonja az „ellenoldalon” állókat is, rendíthetetlen kitartással, lépésről lépésre erősítve pozícióját az eleve egyenlőtlen felállásban. Erre a macska-egér játékra jó példa az a beszéd is, amelyet a frissen visszaállított gyulafehérvári ortodox püspökség főpásztora, Emilian Birdaş beiktatásán mondott el 1975-ben: „Ami a miénk, azt természetesen meg akarjuk tartani, de ígérjük, hogy a szomszéd területébe nem kaszálunk bele. Ha pedig emberi gyarlóságból mégis előfordulna valami, aminek nem szabad előfordulnia, keresni fogjuk a megfelelő módot, hogy azt elintézzük egymás között úgy, ahogy keresztényekhez illik.”

Az állami szervekkel összefüggésben Márton Áron ugyanezt a korrekt emberi viszonyt igyekezett egyházpolitikai tőkévé kovácsolni. Különösen izgalmas és további kutatást érdemlő az a kapcsolat, ami Emil Bodnăraşhoz fűzte. A miniszterként, miniszterelnök-helyettesként, illetve az Államtanács alelnökeként a hatalom legfelsőbb köreihez tartozó kommunista politikussal fennálló összekötése egészen bizalmasnak minősíthető, különösen annak fényében, hogy a püspök szentmisét mutatott be jótevőjéért 1976. január 26-án, két nappal annak halála után.

A román nemzetiségű görögkatolikus püspökökkel való együttműködés ugyancsak kényes kérdést jelentett, és nyilván gyakori fejtörését okozott Márton Áronnak. 1948 előtt kivételezett helyzetük jelentette a fő problémát, amit ők „nemzeti egyház” lévén igyekeztek maximálisan kihasználni, nem egy alkalommal vissza is élve státusukkal: a rítusviták, elkeresztelések, templom- és iskolakisajátítások, illetve vagyonebirtoklások káros következményei rendszeresen sújtották a római katolikus egyházat. Mindennek ellenére a gyulafehérvári püspök „a kellemetlen és néha a nacionalizmus határát súroló megnyilvánulásait mindig méltóságtelesen kezelte” – állapítja meg Marton József.

A kapcsolat 1948-ban vett radikális fordulatot, amikor a politikai játszmák eredményeként Romániában hivatalosan betiltják a görögkatolikus egyházat, Márton Áron pedig „körlevélben utasítja papjait, hogy »előzékeny szeretettel a legmesszebb menő vallási támogatásban és segítségben részesítsék« az egyházhoz hűséges görögkatolikus papokat és híveket.” Az illegalitásba került közösség helyzetét a püspök valóban szívügyének tekintette a börtönben és kiszabadulása után egyaránt: nemcsak a személyes segítségnyújtás révén vagy a Rómából érkező rendelkezések továbbításával, hanem a téma hivatalos fórumokon való napi-
renden tartásával is. Mindennek a görögkatolikusokban keltett visszhangját Alexandru Todea püspök így foglalta össze Márton Áron részvétkönyvében: „Abban a boldogságban részesülhettem, hogy a szenvedés nehéz pillanataiban, óráiban, napjaiban, hónapjaiban és éveiben [ti. a máramarosi börtönben] ismerhettem őt. (...) Ugyanakkor kifejezésre juttatom a hálámat mindazért, amit 1948 óta a súlyos megpróbáltatások elé állított görögkatolikus papokért és hívekért tett. A görögkatolikus egyház őt gyászolja ma, és együtt imádkozik a latin egyházzal, amelyet oly nagy tapintattal vezetett...”

Marton József tanulmánykötetével kapcsolatban feltétlenül meg kell említenünk, hogy a szerző Stephanus-díjjal való kitüntetésének alkalmából jelent meg. A Szent István Társulat ezúttal is nagyszerű munkát végzett: az idén 175 éves kiadó tiszteletre méltó rutinját mutatja, hogy ilyen magas színvonalon volt képes

kihozni a művet annak ellenére, hogy – a hasonló ünnepi kiadványokhoz hasonlóan – nyilvánvalóan igen rövid idő állt csak rendelkezésére. A könyv megjelenése elegáns, formátuma kézre álló, tördelése esztétikus és szemet kímélő – minden szempontból méltó a beltartalomhoz.

Historia magistra vitae – olvassuk Cicero *De oratore* című munkájában, vagy ahogy magyarul idézni szoktuk: „A történelem az élet tanítómestere.” Jelen kötettel ismét bebizonyosodott, hogy nem csupán maguk a történelmi események az okos ember és az érdemes utókor tanítómesterei, hanem azok a munkájukat tehetséggel, becsülettel, önfeláldozással végző *történészek* is, mint amilyen Marton József professzor úr. Köszönjük neki e tanulmánygyűjtemény tényekben, adatokban gazdag, egyszersmind olvasmányos, sőt élvezetes portréit, amelyek minden biztonnyal jól szolgálják majd Márton Áron boldoggá avatási eljárásának előbbre vitelét is. Adja Isten, hogy így legyen!